

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

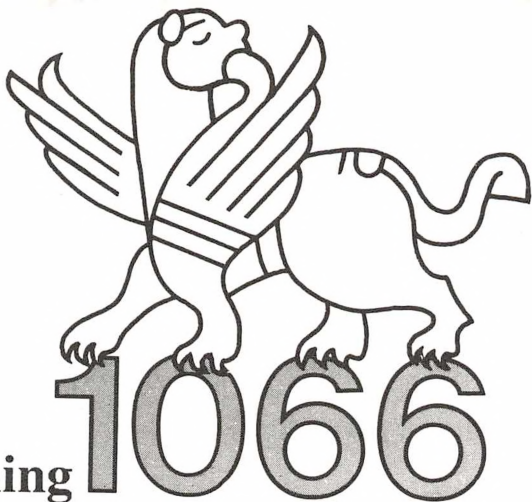
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

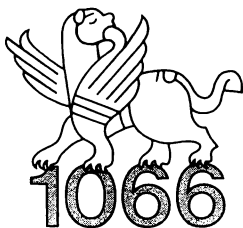
Tidsskrift for
Historisk Forskning

1066

20. Årgang

Nr. 2

Tidsskrift for Historisk Forskning

20. Årgang. Nr. 2

Juni 1990

Moderniseringsprocessen i Indien - set i nyt lys ved <i>Benedicte Hjele</i>	side	3
Kvindens rolle som vogter i Platons "Staten" ved <i>Carsten Madsen og Jens Åge S. Petersen</i>	side	12
Barselshvile, -pligt, ret eller illusion? ved <i>Lise Høyrup</i>	side	18
Ordenshistorisk Selskab ved <i>Jan René Westh</i>	side	33
Specialeliste Odense	side	35

Forsidebillede:

En af de store erhvervsgrupper der ikke var omfattet af ret eller pligt til barselshvile, var tyendet. Her er det herskabets hund, der luftets.

Udateret.

Danske kvinders fotoarkiv, Kvininfo.

Moderniseringsprocessen i Indien - set i nyt lys.

I denne artikel beskriver mag.art. Benedicte Hjejle, København, problemstillinger og resultater i et forskningsprojekt, hvor hun beskæftiger sig med Indiens nyere historie. Formålet med arbejdet er at skabe forståelse for de vanskeligheder, moderniseringsprocessen støder på i et stort og fattigt udviklingsland.

Historikere arbejder ikke altid med aktuelle problemer; men de kan ofte bidrage til en forståelse af økonomiske og sociale forhold i nutiden. Indien vandt sin selvstændighed i 1947, kort efter anden verdenskrig, efter ca. 200 års britisk kolonistyre. Vi har hidtil vidst alt for lidt om de økonomiske og sociale konsekvenser af det britiske styre.

For de intellektuelle både i og udenfor Indien har udviklingen i de 40 år efter uafhængigheden været en stor skuffelse. Den økonomiske vækst og sociale udjævning, man havde håbet at kunne opnå efter selvstændigheden, har ikke indfundet sig, og nye alvorlige problemer tårner sig op. Problemer som befolkningsvækst, forurening og rovdrift på naturressourcerne. Dette vil ikke sige, at der ingen udvikling har fundet sted; men den blev anderledes, end man havde håbet, og har skabt dybe sociale og politiske spændinger. Indien er blevet en betydelig industrination med et højt uddannelsesniveau på selektive områder; men afstanden mellem fattig og rig, mellem læg og lærd, mellem bleg udsigtsløshed og rig udviklingsmulighed er blevet uddybet. Det var ikke det, grundlovsfædrene ønskede sig, da de vedtog en efter vestersk mønster opbygget fortræffelig og

demokratisk grundlov for 40 år siden.

En del begavede økonomer og samfundsforskere fra de vestlige lande forsøgte i de første årtier efter uafhængigheden at yde hjælp og vejledning. Men problemerne var for store, og da det ikke gik, som man havde håbet, søgte man også at finde frem til årsagerne. En af de kendteste samfundsforskere var svenskeren Gunnar Myrdal, som i sin store bog *Asian Drama*, forsøgte at udrede årsagerne. Han kom til den konklusion, at der var en lang række faktorer, der stillede sig hindrende i vejen for moderniseringsprocessen. De vigtigste af disse var mangler i regerings- og administrationssystemerne, social og økonomisk ulighed, enormt stærke standsinteresser, og et fastlåst samfunds statiske traditioner. Disse hindringer forsøgte han at beskrive og gennemanalysere; men efterhånden som han opdagede deres dybde og omfang med stigende pessimisme og håbløshed. Samfundsforskerens drøm er ikke blot et par gode råd på vejen; han eller hun ønsker at opstille en handlingsplan. Kommer man her til kort, som Myrdal selv erkendte, at han havde gjort, sætter der en reaktion ind; nogen må bære skylden. I Myrdals tilfælde blev det først og fremmest den indiske middelklasse, som, i forlæn-

gelse af kolonitiden og dens bureaukratiske skødesynder, havde opbygget et uigennemskueligt og korrupt bureaukrati. Endelig havde de europæiske rådgivere kørt deres keynesianske teorier alt for hårdt fast i hovedet på deres indiske kolleger, istedet for at indsamle de nødvendige oplysninger, som kunne have sikret rådgiverne den samfundsvidenskabelige basisviden, der var nødvendig for at kunne gøre brug af den økonomiske teori-dannelse. Det var den graverende mangel på oplysninger, der lå til grund for sociale forsømmelser og fejlslagne investeringer.

Den fornyede interesse for Asien, såvel som for de ovenfor skitserede problemstillinger, gik heller ikke spurlost hen over de humanistiske fag. Historikere og socialanthropologer vågnede op og ønskede at give deres besyv med. Særlig amerikanerne tog hurtigt fat, og europæerne hinkede med efter en forsinkelse på et lille årti. Stort set har det knebet med at nå længere end til en revurdering af det britiske kolonistyre, der hvilede på et langt spinklere fundament, end man havde anet, og en erkendelse af betydningen af de alliancer, som kolonistyret opbyggede. Med andre ord forsøgte man at finde frem til de grupper i det indiske samfund, som samarbejdede med det engelske styre, og så den historiske udvikling i lyset af en aktion/reaktion mellem disse, dvs. de indiske stødpudegrupper og englænderne. Dette må betragtes som både interessant og legitimt, og har naturligvis ført historieforskningen videre.

Sideløbende med dette ydede socialanthropologerne en betydelig indsats. Med deres studier af enkelte landsbyer, kaster og erhvervsgrupper førte de os ind i en

verden af elementærviden om landbrug og fiske, befolkningstilvækst og politiske og sociale rivaliseringer, der lå milevidt fra de engelske regeringskontorer og hele den forestillingsverden, det moderne menneske lever i. Det blev derfor også dem, der var uddannet både som socialanthropologer og historikere, der for alvor kom til at sætte spørgsmålstegn ved den traditionelle historieskrivning. Denne var naturligvis farvet af respekten for den europæiske kulturarv og tog det for givet, at et vestligt retssystem, parlamentarisme og teknologiske fornyelser som jernbaner, veje, og industri, var goder, som det britiske styre havde medbragt. De talte på kreditsiden, uanset hvilke fejl kolonimagten iøvrigt havde gjort sig skyld i. Disse goder så imidlertid mere problematiske ud, når de skulle vurderes i deres lokale og tidsmæssige sammenhæng. Hvis dommeren tilhørte en anden kaste, end den der skulle dømmes, hvis han var englænder og ude af stand til at forstå den lokale dialekt, hvis stemmeretten var begrænset til en snæver overklasse, hvis jernbanerne primært tjente militære mål og engelske handelsinteresser, hvis digerne ledte vandet ud over storbøndernes jord, men forsømte de fattiges, og sidst men ikke mindst, hvis uddannelsen var forbeholdt ganske bestemte kaster, hvordan fungerede disse velsignelser så på de lokale plan. Nogle få meget velgennemarbejdede studier af den amerikanske socialanthropolog Bernard S. Cohn satte et alvorligt spørgsmålstegn ved nogle af de mest værdsatte velsignelser, som f.eks. retssystemet. Coh der var professor i Chicago, satte en del elever i gang, og resultaterne var fine; alligevel blev det studiet af englænderne og deres samarbejdspartnere, der kom til

at dominere. Årsagen til dette er ikke så svær at forklare, der er visse opgaver, en historiker kan løse indenfor et rimeligt åremål, andre, som det er meget svært at binde an med, fordi kildematerialet er spredt og kan svigte, forståelsen kan bryde, og den historie, man til sidst har at fortælle, er måske halvtrist og udramatisk. Der er imidlertid god grund til at skrive et stykke historie, der opretholder Aristoteles gamle krav om tidens, stedets og handlingens enhed, og som ser på det britiske styre ud fra lokalsamfundets forudsætninger.

Problemstillingen i det projekt, jeg skal beskrive, vedrører de faktorer, der var de væsentligste for den økonomiske og sociale udvikling i det sydindiske landsbysamfund; og undersøgelsen har til formål at vise, hvordan disse blev påvirket af det britiske styre. Hvis man gør landsbysamfundet til udgangspunkt for sin undersøgelse, er der tre faktorer, der må undersøges til bunds. I en risøkonomi er det vandet, og adgangen til vandet, som er den afgørende faktor for høstudbyttets størrelse. Overrislingssystemerne, deres placering, vedligeholdelse og kontrollen med vandet, må derfor kortlægges. Næste faktor er jordens placering og ejendomsretten eller brugsrettighederne til disse. Hvorledes er jordene fordelt indenfor landsbyerne, hvem har rådighed over dem og på hvilke betingelser? Til sidst kommer spørgsmålet om skattens fordeling. Hvordan hænger landsbyen og dens økonomi sammen med en større verden og sammen med de krav, regeringsmagten stiller? For os, der har rod i et europæisk lokalsamfund, vil det være naturligt at tilføje endnu en faktor, nemlig vareudvekslingen. Dette er ikke så

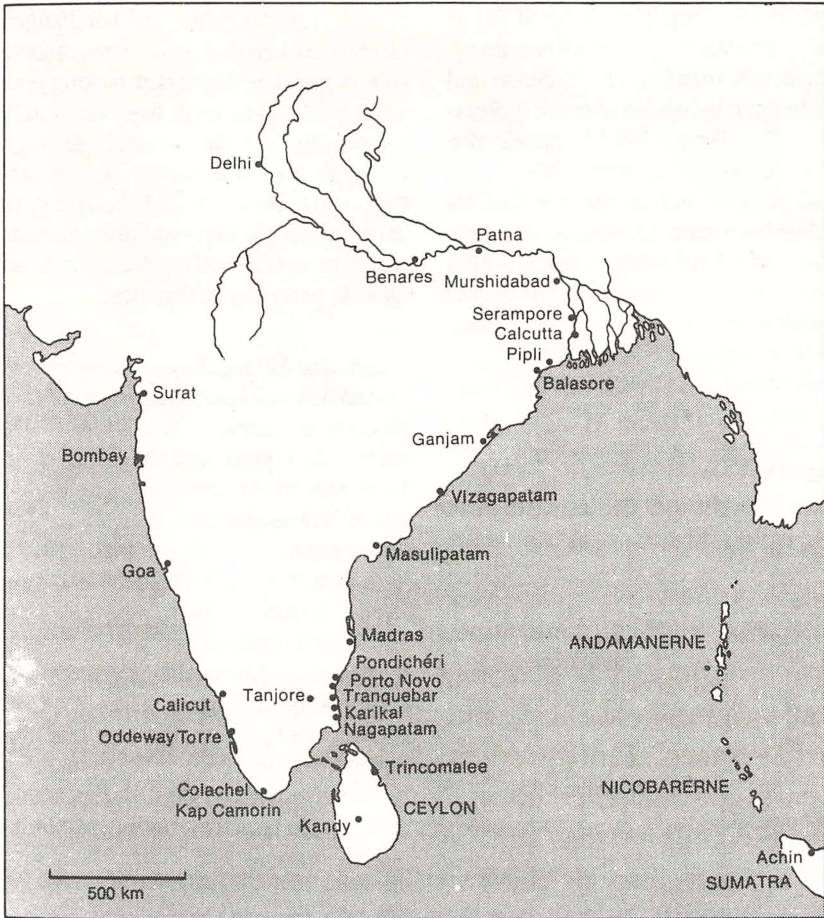
væsentligt i den sydindiske sammenhæng. Landsbyerne var omtrent selvforsynende; bortset fra lidt salt og lidt jern, var der ingen behov, man ikke selv kunne dække.

Mange historikere har, uden at undersøge forholdene alt for nøje, forestillet sig, at det indiske landsbysamfund var et statisk og selvforsynende samfund, som undergik få forandringer i det 18. og det 19. århundrede. Dette er ikke tilfældet. På det tidspunkt, det engelske ostindiske kompagni begyndte at udvide sin magtsfære i Sydindien, var landsbyerne dele af et kompliceret politisk system, i hvilket krigeradelen spillede en betydelig rolle. I det distrikt, placeret omkring havnebyen Visakhapatnam på Indiens østkyst ca. halvvejs mellem Calcutta og Madras, som jeg beskæftiger mig med, eksisterede der en række fyrstedømmer, hvis konger styrede ved hjælp af et mindre bureaukрати og en krigeradel, der varetog skatteopkrævningen, ansvaret for jordens opdyrkning og vedligeholdelsen og udbygningen af irrigationssystemerne. Der var både en højadel og en lavadel. Sidstnævnte varetog, hvad vi forstår ved en entreprenørfunktion. Medlemmerne af denne krigeradel, hvis tilknytning til kongemagten var sikret gennem slægts- og kastealliancer, stod i et nært og direkte forhold til de landsbyer, hvis administration den forestod. Ofte påtog de sig at forsyne kongen med et fast skattebeløb over en længere årrække, eller også endes man om en fast procentdel af skatten. Under alle omstændigheder var deres interesser nøje knyttet til lokalsamfundets. Dette vil ikke sige, at de kunne skalte og valte, som de havde lyst. De var forpligtet til at opretholde skik og sædvane, både

når det gjaldt den høstandel, de opkrævede i landsbyen, og de privilegier, som kongemagten havde sikret brahminere, der gjorde tjeneste ved templerne. Disse havde fået tilstået jordtilligender med begrænset skattepligt. Under de meget omskiftelige vejrforhold, som hersker i sydindien, var høstudbyttet fra år til år stærkt svingende. Der var, muligvis af samme årsag, ingen egentlig ejendomsret til jorden men forskellige former for brugsrettigheder og et meget sindrigt fordelingsystem. Efter et tørkeår måtte krigradelen ofte træde til med forskud til såsæd og trækdyr, og også med kontakter eller korn, der sikrede bøndernes overlevelse. Det var væsentligt, at jorden forblev under dyrkning, og hvis bønderne meldte pas, trådte adelen ofte til med sine egne bønder og landarbejdere. I tilfælde af oversvømmelse var det deres opgave i yderste hast at bringe irrigationssystemet på fode, så næste års høst ikke slog fejl. Landsbyen var således på ingen måde isolet. Indenfor landsbyen var der en gruppe af bønder, der traditionsmæssigt gjorde krav på lederskabet. De var eksperter på forskellige dyrkningsmetoder og tog stilling til hvilke afgrøder, der skulle dyrkes på hvilke marker under de forhåndenværende vejrforhold. Disse vekslede betydeligt fra år til år, og hverkend dyrkningen eller arbejdskraftens fordeling indenfor landsbyen var en på forhånd afgjort sag. I år med rigelig regntilførsel måtte man ofte søge at lokke arbejdskraft til udefra, andre år måtte man, hvis man ikke var i stand til at intensivere driften på egne jorde, sende en del af arbejdskraften ud. Den økonomiske og agrare tilrettelæggelse påhvilede således hovedbønderne, som øvrighedsmagten straffede, hvis de ikke vare-

tog deres hverv på tilfredsstillende måde. De større landsbyer i det risdyrkende område var, i kraft af de fra floderne udbyggede vandingssystemer, i stand til ikke blot at brødføde sig selv men til at skabe et stort voerskud, som fyrsten og tempelbrahminerne fik deres andel. Der var råd til et velfungerende kongedømme, til templer og moskeer og de hermed forbundne kulturelle aktiviteter. Mellem de rige og de fattigere landsbyer, der dyrkede tørre hirseafgrøder, fandt der en vis udveksling sted både af grovere kornsorter og arbejdskraft. Det mest spændende er imidlertid nok krigradelens rolle som ansvarlig for den fulde udnyttelse af ressourcerne. De forestod også størstedelen af kornhandelen, som man ikke turde betro købmændene; man var ganske enkelt bange for de store konjunktursvingninger, der fristede til berigelse i en nødsituation. De for overlevelsen nødvendige lagre måtte opretholdes.

Hvis vi prøver at forestille os den indiske landsby, bør vi tænke på en lille by med kastekvarterer og med en fast opgavefordeling mellem bønder, håndværkere og servicefag, der gensidigt betjener hinanden, oftest uden betaling. I høstens tid udlignede man, hvad hver især havde ydet, og alle fik deres andel. Det var denne udligningsmodel, som Englænderne misforstod, i den forstand at de troede, landsbyen fungerede uden tilknytning til omverdenen. Det var en alvorlig misforståelse. Hvis vi forlader selve kernebebyggelsen og ser på jorden og deres fordeling, får vi et andet billede. Den bedste jord, nærmest vandingsværkerne, var således opdelt, at de jorde, der var tildelt tempelbrahminerne, og de, der var givet til bønderne, befandt

Skematisk kort over Indien, Ceylon og de vigtigste øgrupper i det Indiske Ocean. Det i artiklen særligt behandlede område omkring Vizagapatam er findes på Indiens østkyst mellem Madras og Calcutta.
Kilde: Ole Feldbæk og Ole Justesen: Kolonieme i Asien og Afrika, s. 39. (Politikens forlag 1980)

sig indenfor de samme marker. På bøndernes marker betalte man op til $\frac{2}{3}$ af risudbyttet i skat til fyrsten, på braminerjorden betalte man kun $\frac{1}{6}$. På denne jord fik bønderne halvdelen af risen, brahminerne $\frac{1}{3}$ og fyrsten $\frac{1}{6}$. På bondejorden fik bønderne $\frac{1}{3}$, og fyrsten $\frac{2}{3}$. På den del af jordene, der lå længere væk fra vandingsværkerne, fik bonden en højere procent af høstudbyttet, enten $\frac{2}{5}$ eller halvdelen. Hvis krigeradelen selv dyrkede jorden, fik de halvdelen. Det lyder som høje skattesatser; men der var rigeligt til enhver, hvis høsten var god, svigtede den, eftergav man bønderne deres skat eller lod et gældskrav stå til til bedre høstår. Det er imidlertid klart, at et sådant system krævede god besked med, hvad der foregik i landsbyen, og derfor var der også brahmiske regnskabsførere knyttet til hver enkelt landsby, og disse blev holdt under skarp kontrol af fyrstens embedsmænd eller af de medlemmer af krigeradelen, som havde påtaget sig kontrollen og skatteopkrævningen på fyrstens vegne.

Alt dette spillede ikke nogen rolle for det engelske ostindiske kompagni, som kun havde en interesse for øje, nemlig at sikre sig så meget i skat, at det dækkede omkostningerne ved indkøb af de varer, særlig tekstiler og salpeter, som man afsatte i Europa, Afrika og Asien. Det store problem for kompagniet gennem det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede var ikke i første række kontrollen med inderne, men kontrollen med deres egne embedsmænd. Disse benyttede deres rolle som mellemmand til at berige sig på en måde, som det er vanskeligt at forestille sig for os i dag, hvor statsmagten og dens kontrol når langt ind i vores hverdag. Det

var umuligt for det ostindiske kompagni i London at kontrollere sine håndlangere i Indien. Så længe de løste deres opgaver på kompagniets vegne bare rimelig godt, så man ikke så nøje på, hvad de egentlig foretog sig, og hvilke alliancer de indgik på lokalt hold. Da mange af dem ikke beherskede de lokale indiske sprog, fik deres tolke og underordnede mebedsmænd en enorm indflydelse, som de udnyttede temmelig hensynsløst.

Hvorledes kunne disse styringsproblemer nå helt ned i bunden af samfundet og påvirke vilkårene i landsbyerne? Det kunne de i kraft af skattefordelingen, kontrollen med overrislingen, og omfanget af delvis skattefri jorde til tempelbrahminerne. I de tidlige år af kompagnistyret var det chefen for det lokale faktori og hans nærmeste rådmænd, der forhandlede sig frem til en løsning af de finansielle problemer med de lokale fyrster. Løsningen bestod i en god sum penge til at finansiere vareindkøbene, og en anden i lommen på de forhandlende englændere. Dette klarede af de lokale fyrster, som til gengæld benyttede kompagniets tropper til indbyrdes krige, hvis en sådan mulighed forelå. Der var imidlertid et alvorligt problem forbundet med denne løsning; de unge nyankomne kompagniembedsmænd fik ikke i tilstrækkelig grad del i gevinsten, og indberettede derfor deres overordnede til kompagniets bestyrelse i London. De viftede kompagniet i London om næsen med de enorme rigdomme, det gik glip af. Hvis kompagniet ville skifte politik, og indsætte dem som prokonsuler i provinserne, ville rigdommene vælte ind, og kompagniet kunne udvide handelsaktiviteterne. Kompagniet accepterede deres

råd, og prokonsulerne fik deres chance. Prokonsulernes politik var hård både overfor fyrsterne, som de forsøgte at afsætte eller sætte på pension, og overfor krigeradelen, som de opfattede som konkurrenter. Deres forsøg på at indsamle skatterne ved hjælp af brahminske tjenestemænd helt udenom krigeradelen var dømt til at mislykkes. Brahminerne gik dem kun alt for beredvilligt til hånde. De forklarede dem detaljer vedrørende landsbyens økonomi således, at de delvis skattefrie jorde svulmede op på de fuldt beskattede jordens bekostning, og således at skattebyrden endte på krigeradelen og småbøndernes jorde. Skattniveaue kunne følgelig slet ikke leve op til de forventninger, man havde vakt i London, og kompagniet blev bragt ud i en alvorlig finansiel krise.

Denne krise løste man med, hvad vi i dag kalder en hovsalsøning. Det sørgeligste ved denne var, at man gjorde den uigenkaldelig. Den fik en levetid på omkring 150 år. I 1802 indførte man en ny skatteordning, der havde ét eneste formål, nemlig at sikre kompagniet en fast rådighedssum til sin handel og til sine administrationsudgifter. Man indførte ikke denne permanente skatteordning i alle distrikter, men den blev i flere henseender retningsgivende for den engelske politik, og i ganske særlig grad for den type oplysninger, som brahminerne, der med stor glæde og snarrådighed besluttede sig til at jne det britiske styre, stillede til rådighed for kolonimagten.

En væsentlig del af mit forskningsprojekt har bestået i en analyse af de oplysninger, brahminerne i Visakhapatnam distriktet stillede til rådighed for de to distriktsofficerer, der fik til opgave at fordele det

faste skattebeløb, som deres provins skulle betale til det britiske styre. I risdyrkende landsbyer udregner man rumstørrelsen af høstudbyttet, og fordeler dette mellem interessenterne. Englænderne tænkte imidlertid uhjælpeligt i arealenheder og ejendomsret, og brahminerne var parat til at imødekomme dem. De satte arealenheder på rummålene for høsten og skabte derved nogle afgørende forvridninger. Da englængerne ikke havde tid til at opmåle jorden, havde brahminerne frit spil. som udgangspunkt valgte de et superhøstår, hvor et langt større areal var under dyrkning end det, der sædvanligvis bar afgrøder. På den bedste jord nær kanalerne var det muligt at tage en dobbelafgrøde. Imidlertid lod man som om der kun dyrkedes enkeltafgrøder på de delvis skattefrie jorde, og forøgede derved arealet af disse med ca. 33 procent. På de fuldt beskattede jorde fordelte man skatten nogenlunde ligeligt, hvad enten jorden bar afgrøder hvert år eller kun hvert tredje. Marginaljordene blev overbeskattet og de gode jorde underbeskattet. Der var andre muligheder for skæv skattefordeling, og de blev nidkært benyttet. Kernen i problemet var, at der, med de store udsving i høstudbytte fra år til år og fra mark til mark, ikke kunne etableres en rimelig skatteordning uden lokal kontrol af en elite, der havde interesse til fælles med bonden. Det havde brahminerne ikke, i hvert fald ikke i samme omfang som krigeradelen. Brahminerne havde imidlertid øget deres indflydelse i samfundet, og mange fik råd til at sende deres sønner til Madras, hvor de fik en engelsk skoleuddannelse. Landsbyen skulle nu klare tilværelsen uden krigeradelen og uden støtte fra øvrighedsmagten, for selv da prokonsu-

lerne var blevet idealistiske engelske embedsmænd, var de ude af stand til at forstå, hvad der krævedes af dem. Det, der krævedes, var en indskrænkning af de lavt beskattede jorde, en rimelig retfærdig skattefordeling og investeringer i overrislingsværkerne. Efter en alvorlig økonomisk nedtur i 1840'erne var der en del unge engelske kompagniembedsmænd i Madras, der begyndte at forstå, hvad det egentlig var der var sket. De forklarede, at bønderne emigrerede til Burma, medens god jord lå brak i Sydindien, fordi den var overbeskattet, at landarbejderne begav sig afsted til plantagerne i Ceylon, og at disse opbrug var udtryk for en menneskeskabt økonomisk depression og ikke blot uheldige høstår. I det reformprogram, de opstillede, indgik alle tre elementer, som havde betydning for landsbyen. En gennemgribende undersøgelse af retten til de letbeskattede jorde, en opmåling og ligning af jorden, som kunne sikre en retfærdig fordeling af skattebyrden, og velgennemtænkte investeringer i overrislingssystemerne. Men hverken kompagniet i London eller senere den engelske krone var parat til at støtte disse reformtiltag i deres oprindelige udformning. Alliancen med brahminerne var for stærk, de gamle kompagniembedsmænd var velorganiserede og plæderede deres indiske venners sag, samarbejdet og venskabet havde haft flere generationers varighed. Sepoyoprøret i 1857 spillede givetvis også en rolle. Bevarelsen af imperiet var det, der talte, dets handelsinteresser og strategiske interesser skulle varetages, og kompromiset mellem disse og den fattige landbefolknings interesser måtte falde ud til de førstes fordel. Hvorledes kom de barberede reformer til at se ud? Hvorle-

des påvirkede de lokalsamfundet? Dette kan man godt finde ud af gennem en analyse af regningslinjerne for skatteligningerne, den fuldstændige overdragelse af de delvis skattefrie jorde til brahminerne, og arbejdet med investeringerne i overrislingssystemerne. Omkostningerne var enorme og afslørede sig i hungersnød og fortsatte emigrationer. Gennem de lokale skatteprotokoller kan vi få et klart billede af jordfordelingen i landsbyerne. Hovedbønderne og deres slægtninge overlevede, ikke mindst fordi det var dem, der dyrkede de lavt beskattede brahminerjorde, brahminerne selv blev en professionel trediestand, som ikke destomindre hentede en stor del af deres indkomster fra deres jorde, de kom i klemme mellem brahminerjorden i umiddelbar nærhed af vandingssystemerne og marginaljordene, som overgik til regnskabsførerne, og hvad der var tilbage af krigeradel. De blev sharecroppers, der måtte tage til takke med arbejdet på anden mands jord, for dem var der intet sikkerhedsnet tilbage. Jordfordelingen i landsbyerne medførte en meget dybtgående social stratifikation, som senere jordreformer ikke har haft nogen chance for at rette op på.

Til gavn for historikeren opbevarede det britiske styre et enormt kildemateriale, som gør det muligt at følge og blotlægge denne udvikling. Det er et vanskeligt kildemateriale; men det er vigtigt at forstå, at de vanskeligheder, som moderniseringsprocessen støder på i lande som Kina og Indien, ikke er udtryk for tilbagestående landes degenererede kultur, religiøse forestillinger, eller hang til korruption. I Visakhapatnam er der ingen tvivl om, at et lokalsamfund, der havde

tilpasset sig et bestemt økologisk mønster, som havde udbygget en balance imellem landsbysamfund og fyrstestat og som udnyttede sine ressourcer med megen klogskab, blev løbet over ende af en kolonimagt, der varetog sine egne inter-

esser, og som var ude af stand til at vurdere, hvor ødelæggende en virkning deres indgreb havde på lokalsamfundet og dets økonomiske og sociale trivsel. Det britiske kolonistyre kaster lange skygger over et fattigt og overbefolket Indien.

Benedicte Hjejle.

L&P - Tekstbehandling

**Manuskripter og specialer renskrives,
hurtigt og korrekt.**

indhent tilbud på telefon 42 64 52 16

bedst mellem 18:00 og 19:00

Lisa Wiese

Kvindens rolle som vogter i Platons "Staten"

Ved exam.art. Carsten Madsen og stud.mag Jens Åge S.Petersen. Artiklen er skrevet på grundlag af en opgave, forfatterne har afleveret ved Odense Universitet i 1988.

Platon blev født i 427 f.v.t., og på trods af alle forudsætninger for en politisk karriere besluttede han allerede som ung mand 1) at vie sit liv til filosofien. Hans kritik af samtidens politiske styreform i Athen, demokratiet, kom stærkt til udtryk i flere af hans arbejder. I værket "Staten" forsøgte han at gengive den mest retfærdige og naturlige samfundsorden efter devisen, den gode stat forudsætter den gode borger.

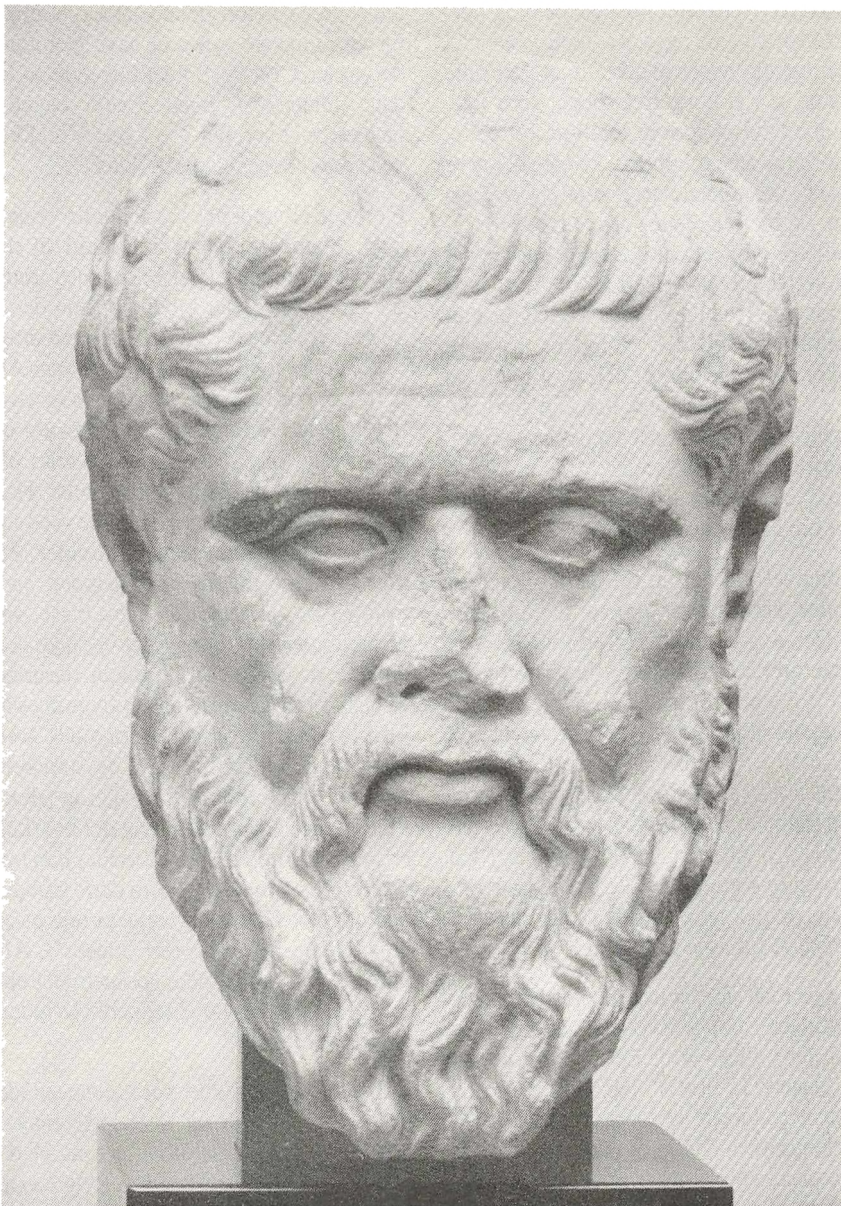
For at opnå den fulde erkendelse af, hvad retfærdighed er, opbyggedes i bog V 2) sættet af nødvendige regler. Derefter kunne rammene om den retfærdige stat dannes: En deling af idealstaten i tre "klasser", vogterne, soldaterne og arbejderne 3). Disse tre "klasser" måtte nødvendigvis, som organerne i menneskets krop, være i harmoni med hinanden, hvis staten skulle bestå. Tilhørsforholdet til de enkelte "klasser" blev bestemt ud fra et egnedskriterium - "vogterne af staten skulle være dem, som var skabt til at være vogtere, d.v.s.de bedste borgere". Vogterne blev sat i focus, idet deres erhverv krævede nye kvalifikationer. Det stadigt voksende antal funktioner forudsatte al deres opmærksomhed 4).

Det tredelte samfundssystem åbnede mulighed for social mobilitet. Et princip som i bog V umiddelbart muliggjorde nogle kvinders "emancipation", nemlig dem,

som skulle tilhøre vogter-"klassen". Formålet med artiklen er at undersøge Platons syn på kvinden i det samfund, han gav en model af i "Staten". Hvorfor er kvindens rolle beskrevet, når hun i samtiden spillede en så ubetydelig rolle i det politiske liv? Var kvinden for Platon i værket "Staten" at betragte som et selvstændigt individ, som var uretfærdigt behandlet, eller var hun blot en bestanddel i et kuriøst, utopisk tankeeksperiment?

På trods af sammenfald i argumenter, når adskillige forskeres en helt anden drejning i deres konklusioner end vi. Bevidst eller af nødvendighed, argumenterer de, gennemfører Platon en emancipation af kvinden fra hendes roller i form af en ophævelse af den traditionelle familie. Dette gælder dog kun for vogterne i den ideale stat. Vi mener, at disse forskere misfortolker Platon. Efter vores mening var der hverken tale om nogen form for frigørelse af kvinden eller ophævelse af familien. 5)

Platon levede i en tid, hvor de athenske kvinder og mænd var set som en del af bystaten således, at det var forventet, at de opfyldte deres pligter overfor staten. Kvinden skulle bistå sin husbond i oprettholdelse af husholdningen (oikos) samt i opdragelsen af den næste generation af krigere, hustruer og mødre. Formålet med ægteskabet var primært at sætte børn

Platon 427-345 f.Kr. Romersk kopi efter græsk original portrætbuste fra 4. årh. f.Kr.

i verden. Det formelle ægteskab og børnefødsler havde også et offentligt aspekt, nemlig afgørelsen af afkommets legitime status, d.v.s. borgerret. Børn, som ikke kunne bevises født af legitime forældre, var bastarder og kunne ikke eje eller arve oikos. De mistede arveretten, borgerretten, og blev ligeledes ekskluderet fra familiens religiøse liv. Staten var meget streng i opretholdelsen af en "ren" borgerstand. I det politiske liv havde kun manden rettigheder. Kvindens primære roller blev udspillet inden for hjemmets fire vægge. Hun blev ligesom børnene juridisk betragtet som mandens ejendom. Derfor var der i det statiske og traditionsbundne samfund ikke levnet plads til tanker om kvindens frigørelse.

Alligevel var det en tid, hvor filosoffer kritisk analyserede og vurderede samfundet, dets institutioner, normer, love og strukturer. Samfundskonflikterne og de efterfølgende reformer, som fulgte i 600-tallet, havde banet vejen for en nuanceret og kritisk politisk tænkning. Hvilket samfundssystem var det bedste, og hvordan målte man, hvad der var bedst? Man skelnede mellem natur og sædvaner. Med sædvaner som menneskeskabte konventioner, der kunne ændres. Familien var genstand for nøje gransken.

Kunne man sige, at hierarkiske, betingede relationer, som herskede i familien, var naturlige, eller var de netop et resultat af sædvaner? I "Staten" behandlede Platon ikke de gældende sædvaner/normer (menneskets væremåde). For ham var de overflødige at nævne, eftersom hans publikum i forvejen var fuldt bevidst om dem. Derfor var det det allerede eksisterende normsæt, som "indsattes" i den ideale stat, omend underforstået. Vi finder det meget vigtigt at

understrege netop denne faktor, som de nævnte forskere synes at have glemt/under vurderet, og vi vil i det følgende ud fra dette undersøge, hvad Platon egentlig havde tænkt sig, når han i bog V inddrog kvinderne i vogter-"klassen".

Fjernedes kvindens eksistentielle grundlag i Platons "Staten" i forhold til det athenske demokrati, d.v.s. hendes traditionelle roller, eller bibeholdt hun dem? Vi mener ikke, at "Staten" var et så drastisk, intellektuelt spring fra samtidens Athen. Det har hverken været hensigt med værket at angribe eller forsvare en undertrykt gruppe. Platon har tænkt på, hvad der kunne tjene staten bedst. Han beskæftigede sig på ingen måde med individualiteten. De enkelte individer, det vil også sige manden og kvinden som grupper og forholdet imellem disse, var af sekundær betydning - det var ikke den enkelte, der skulle forme staten, derimod fællesskabet. Samfundets opbygning var lig et system af forskellige organer, som hver havde en særlig rolle, og som selv var dannet af indbyrdes forskellige dele. Platon fastslår så tydeligt, at det hverken er særlige grupper eller individer han beskæftiger sig med (og ud fra dette kan det allerede fastslås, at han ikke er ude på at emancipere kvinden som "klasse"). Afgørende var derfor ikke spørgsmålet om hvilken rolle, han havde tiltænkt kvinden i vogter-"klassen".

Det som Platon gjorde, var i stedet at lade de bedste kvinder og de bedste mænd uddanne og leve sammen for at få de bedste børn. Han ønskede, at kvinder og mænd skulle have samme uddannelse såvel indenfor de musiske som de fysiske fag 6). Hovedvægten blev dog lagt på den musiske opdragelse 7).

Familien, som institution, var en vigtig bestanddel af polis' liv. Dens funktioner, religiøse, opdragelsesmæssige, sociale, som økonomiske var, i forstørret målestok, selve indbegrebet af polis' identitet. Konkret kunne dette udmøntes i det opdragelsesfællesskab, som Platon ønskede for vogter-"klassen". Det, han havde tænke sig, var måske et fællesskab svarende i det ydre til det, der fandtes i samtidens Sparta. Han ville ikke nedbryde de sunde værdier og relationer, som eksisterede indenfor den traditionelle families rammer. Platons intentioner var tværtimod at overføre disse til at gælde for hele staten. Borgerne skulle vise samme (ja endog højere) ansvar og hengivenhed over for staten som over for familien. En opløsning af familien ville være en opløsning af staten.

I bog V, hvor kvinderne blev inddraget i uddannelse på lige fod med mændene, blev hovedvægten pludselig lagt på de fysiske fag, hvor kvinderne helt sikkert ville komme til kort, eftersom Platon havde understreget, at ihvertfald fysisk, ville kvinden altid være den underlegne 8). Platon kom helst ikke ind på kvindens åndelige egenskaber, d.v.s. hendes intelligens - netop det primære og altafgørende i opdragelsen i samtidens Athen. Når han f.eks. omtalte filosofferne (se 471C-541B) blev kvinden først nævnt som ligestillet til sidst, da retningslinierne for emnet var sat 9). Kvindens "erhverv" var jo også mest af fysisk art - hun skulle føde børn. Det var således ikke ønsket om at forbedre kvindens istuation, som optog Platon. Ud fra sin utilitaristiske opfattelse tænkte han snarere på, hvad der kunne tjene staten bedst 10). Dette belyses til fulde, hvis man undersøger, hvorledes

udvælgelsen af vogterne foregår.

Hvor rekrutteredes de bedste vogtere fra? Fra de bedste i staten (hvor kvinderne således helt sikkert i kraft af deres fysiske underlegenhed ikke vil komme i betragtning)? - Eller udtog han dem fra henholdsvis de bedste blandt mændene og de bedste blandt kvinderne? Som det antydes indtil flere steder, havde kvinderne i vogter-"klassen" også en arvehygiejnisk funktion 11). Efter vores mening var Platons mål at udvide det sammentømrede enhedsprincip, som var fundere i familien, til også at omfatte staten 12). Mandens og kvindens rolle i den traditionelle familie var "opdragelse og forædlingen af børnenes sjæl". I "Staten" blev vogterne og vogtindernes opgave den samme, nemlig at "opdrage" borgerne. Kvinden havde ikke fået andre roller, end hun havde i den traditionelle familie. Hun havde blot fået nye/flere kvalifikationer, som var nødvendige i bevarelsen af et stabilt styre. (For Platon netop manglen ved andre styreformer, som f.eks. demokratiet. Ledernes magt er her tidsbegrænset - før eller siden vil risikoen for oprør og revolution opstå).

Det princip, som var Platons "ledesnor" i udvælgelsen af vogterne, gik ud på, at den bedste skulle regere over den næstbedste. Da man konstaterede, at manden i alle funktioner var bedre end kvinden, skulle manden ud fra ovennævnte princip stå over kvinden, ikke fordi hun tilhørte det andet køn, men simpelthen fordi hun var svagere. Kvinden skulle dog uddannes for ikke at ødelægge det, manden som vogter skabte! Det nytter ikke noget at skabe den perfekte vogter, hvis kvinden forbliver på sit gamle, lave stade. "Emancipationen" af kvinder i staten

blev således noget sekundært - det var ikke Platons hensigt at bekymre sig om det enkelte individ i samfundet. (Det er ikke den enkelte men fællesskabet, som skal forme staten). Han havde ingen tanker om at frigøre den undertrykte kvinde.

I sin skildring af statens opbygning og forfald beskrev Platon ligeledes indgående ændringerne hos mændene uden på noget tidspunkt at nævne, at kvindens konkrete roller ændredes. Platon nævnte ikke de gældende normer eller individernes væremåde.

Ikke engang kvindens primære egenskab nævnte Platon - hendes rolle som "livgiver" 13) bliver blot flygtigt omtalt. D.v.s. kvindes traditionelle roller har været underforståede. Samtidens gældende norm-sæt var i den ideale stat dermed unødvendigt at nævne, men det er vigtigt at være opmærksom på, at dialogernes kontekst skal kunne forstås. Netop da det er et tankeeksperiment, undervurderes omfanget af disse traditionelle roller, som heller ikke umiddelbart er til at se.

Det nye ved Platon er derfor snarere en erkendelse af, at vogter-"klassen" behøver en mere kvalificeret kvinde. Det var ikke Platons hensigt at give hende tid til varetagelsen af ledererhvervet - hun var jo alligevel svagere! Hans "frigørelse" af kvinden er, efter vores opfattelse, at forsøg på at skabe og bevare en stabil leder-"klasse". Vogtinderne, de bedste kvinder, bliver via uddannelsen, den musiske såvel som de fysiske, hævet over de "normale" kvinder, mens hendes funktion faktisk forbliver den samme som i den traditionelle familie. Ad bagevejen bliver hun et objekt - en "byggesten" i staten. Hun umyndiggøres 14). Dette vi-

ses bl.a. ved, at manden kan vinde kvinden seksuelt som en æresbelønning for tapper indsats i krig 15). Kvinder (og børn) var mænds fælles ejendom 16). Staten funderes ud fra et mandligt nyttesynspunkt 17) - Kvindens rolle er udpræget passiv og traditionel. Maskuliniteten er fremherskende både i sprogbrugen og i statens identitet. Selv om kvinden gennem uddannelsen får mulighed for at tilægge sig nye kvalifikationer, glemmes det, at manden gennem sin uddannelse er blevet endnu bedre. Der vil stadig være den samme "niveauforskel" mellem kønnene som før. Platons idealstat er en uvidet familie.

Carsten Madsen og Jens Åge S.Petersen

Supplerende litteratur:

Platon: Staten. Oversat af Otto Foss. Museum Tusulanums Forlag (1983) 1985.

W.K.Lacey: The Family in Classical. Ithaca, N.Y. 1968.

Susan Moller Okin: Women in Western Political Thought. Princeton University Press, Princeton 1979.

Sarah B.Pomeroy: Goddesses, Whores, Wives and Slaves. Schocken Book. N.Y. 1975.

Arlene W.Saxonhouse: Women in the History of Political Thought, Praeger 1985.

Noter:

- 1) Bl.a. som følge af hans møde med Sokrates.
- 2) "Staten består af 10 bøger - svarende til 10 kapitler
- 3) Når vi i denne artikel har sat anførelsestegn om ordet "klasse", er det fordi vi ikke

- kender noget bedre udtryk og samtidig ikke ønsker inddragelsen af "klasse/stand"-diskussionen.
- 4) De laveste klasser forbigås stort set i dialogerne - De fortsætter efter det gamle mønster. De gamle sæder og skikke opretholdes, d.v.s. familiebibeholdes.
 - 5) Dorothea Wender: Plato: Misogynist, paedophile and feminist. Arethusa 6, spring 1973 (ss. 75-90): Wender mener, at Platon ønsker emancipation af kvinden, eller udnyttelse af talentet af den anden halvdel af befolkningen, ved ophævelse af kvindens rolle/undertrykkelse i det traditionelle hjem. (side 76n; 89n-90ø). Julia Annas: Plato's republic and feminism. Philosophy. Vol 51, nr. 3, juli 1976 (ss 307-321): Annas tolker Platons intentioner i retning af, at "kernefamilien" ophæves for vogterne, mens resten af samfundet bibeholder de traditionelle familiebånd. Det er godt for staten, at familien ophæves, idet manden (blandt vogterne) befries fra den private sfære. Men Platon nævner intet om kvindens behov. Platon ønsker et stabilt samfund - kvinden frigøres for statens og fællesskabets skyld. (s. 320n - 321). I Susan Moller Okins: Women in Western Political Thought. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1979, pointeres det, at Platon ikke har kvinder personligt med i dialogerne. Platon fjerner de konventionelle kvinderoller ved ophævelsen af familien. (kap. 1-2). Arlene W.Saxonhouse: Women in the History of Political Thought. Praeger 1985: Saxonhouse mener ikke, at Platon var fortaler (eller foreslog) kvindefrigørelse. Man må se hans værker ud fra hans tid. Kvindefrigørelseskonceptet blev brugt i beskrivelsen af politiks natur. (kap. 3). Jean-Jacques Rousseau (Oeuvres Complètes. IV Sophie ou la femme, Emile. 1762. Education - Moral Botanique Ed. Bernard Gagnebin & Marcel Raymond. Bibliotheque de la Plarade 1969) fandt endog Platons ophævelse af familien i "Staten" for uheldig, idet manden var mere villig til at forsvare "byen" (republikken), fordi han således også forsvarede sin egen familie. Rousseau bifaldt ikke Platons tanker om, at kvinden var lig manden. Kvindens svaghed skabte den stærke mand, som republikken behøvede! (side 699-700).
 - 6) Platon "Staten" oversat af Otto Foss, Museum Tusculanums Forlag (1983) 1985, ss. 197-204. 452A, 456D, 457AB.
 - 7) 402C, 403D, 410E, 441E. For Platon var sjælen det primære. Men det var vigtigt, at den blev støttet af fysisk træning - en sund sjæl i et sundt legeme.
Platon var sikkert tilhænger af det samfundssystem, som herskede i Sparta. Her indgik borgere i et tæt fællesskab omkring bl.a. opdragelsen. Men systemet havde den svaghed, at det udelukkende lagde vægt på den fysiske og militære træning.
 - 8) 451D, 455BE, 456A, 457B.
 - 9) 502D, 540C.
 - 10) 451CD, 455BD, 456A, 457AB.
 - 11) 424A, 456B, 456E, 457D, 458C, 460CD, 495E-496A, 536A.
 - 12) Det gjaldt for Platon først og fremmest statens lykke. For en senere filosof, Aristoteles, var mennesket af naturen mere optaget af, hvad der var ens eget, end hvad der var fælles. Han forudsatte, at der måtte være familier. Familien var den "cement", der forenede samfundet. Polis var kun opstået for at fuldføre det, som familieme ikke kunne klare selv: uddannelsen af de unge (en proces som begyndte i familien). Man måtte desuden forstå karakteren af de relationer, der fandtes i familien, førend man kunne begynde at reflektere over det politiske samfunds relationer. Aristoteles nedvurderede statens rolle i forhold til familien, mens Platon omvendt gav den større betydning for samfundet.
 - 13) Sokrates abstraherer fuldstændig fra det kropslige - sjælen er det vigtigste. Resultatet bliver, at kvindens seksualitet og moderrolle fjernes fra overfladen.
 - 14) 329C, 373A, 373B, 373E, 387B, 388A, 390C, 391BC, 395DE, 396AB, 398E, 400A, 402C, 403AB, 413C, 413E, 431C, 433CD, 451D, 452AD, 457D, 465C, 469D, 472CD, 495C, 502D, 548AD, 549DE, 557C, 563B, 579B, 605E.
 - 15) 460B, 468C.
 - 16) 424A, 449C, 450C, 457D, 464AB, 466C, 543A.
 - 17) 451CD, 455BD, 456A, 457AB.

Barselshvile, -pligt, ret eller illusion?

Ved cand.mag. Lise Høyrup. Artiklen er udarbejdet på baggrund af en undersøgelse, forfatteren har foretaget af barselslovgivningens betydning for dens målgruppe: Kvinder i industri og håndværk 1901-33. Denne undersøgelse er afleveret som speciale i efteråret 1988 ved Københavns Universitet.

På papiret kan en lov forekomme at være et stort fremskridt og blive flittigt brugt af den lovgivende magt som et eksempel på dennes humane og progressive indstilling til folkets ve og vel. Det kan imidlertid være et meget spændende studieobjekt at prøve at dykke til bunds i, om denne lov nu også levede op til intentionerne. Sociallovgivningen er særdeles velegnet til formålet. Da den rendyrkede liberalisme så småt blev opgivet af politikerne herhjemme i sidste halvdel af forrige århundrede, var det et af de områder, hvor de kunne få udtryk for deres idealer og visioner med hensyn til samfundets organisering.

Min nysgerrighed med hensyn til specielt barselslovgivningen blev vakt, fordi jeg i 70'erne arbejdede på bryggeriet Tuborg og dér kom til at arbejde sammen med en kvinde i 50'erne, der stolt fortalte mig, at hun havde genoptaget sit arbejde på virksomheden en uge efter at have fået tvillinger. Senere interviews med enkelte andre kvindelige industriarbejdere bekræftede mig i min formodning om, at loven om barselshvile, der første gang blev vedtaget i 1901, og som påbød en barselshvile på fire uger, ikke ganske virkede efter sin hensigt.

Jeg fandt derfor, at det kunne være spændende at finde ud af, om dette bare var enkeltstående tilfælde, eller om der kunne være tale om en generel tendens til, at loven slet ikke levede op til intentionerne, og forsøge at vurdere, hvad årsagerne eventuelt kunne være.

De mest centrale spørgsmål, der trængte sig på, var baggrunden for lovens vedtagelse. Dette indbefattede en analyse af kvindernes samfundsmæssige situation i hjemmet og på arbejdsmarkedet og den heraf affødte politiske og offentlige debat, samt en analyse af lovgivernes bevæggrunde til at fremsætte og vedtage loven på dette tidspunkt.

Fra starten besluttede jeg, at en undersøgelse af lovens virkning så vidt muligt skulle give et billede af forholdene på landsplan og ikke kun koncentrere sig om hovedstaden. Dette indbefattede ret omfattende kildestudier i de udøvende myndigheders arkiver: Københavns magistrat, de kommunale fattig- og hjælpeskasser og sygekasserne.

Med hensyn til forholdene i provinsen valgte jeg Randers som eksempel. Det ville være uoverkommeligt at undersøge administrationspraksis i samtlige provinsbyer, og Randers syntes velegnet,

dels fordi der i denne periode var et varieret udbud af industri og også flere virksomheder med kvindelige ansatte indenfor flere forskellige brancher, og dels fordi der fra denne periode var afleveret en del relevant materiale fra de berørte myndigheder til landsarkivet i Viborg og dermed tilgængeligt.

Perioden 1901-33 gav mulighed for at studere lovens virkning over en årrække, hvor såvel forskellige økonomiske konjunkturer som forskellige politiske og ideologiske forhold gjorde sig gældende. Desuden betød socialreformens gennemførelse, at der skete den ret afgørende ændring, at hjælpen derefter som hovedprincip blev ydet gennem sygekasserne og ikke som tidligere gennem de kommunale hjælpekontorer.

En gennemgang af de faglige kvindeorganisationers fagblade gav indblik i disse organisationers officielle indstilling til barselshvilebestemmelser men ikke et fyldestgørende indtryk af deres reelle indsats for at gøre kvinderne bekendt med lovens bestemmelser. Dette aspekt samt det endnu mere centrale, hvad kvinderne selv mente om lovgivningsbestemmelserne, er meget mangelfuldt belyst i min undersøgelse. Det ville kræve en interviewundersøgelse af et omfang, som jeg ikke fandt overkommeligt på daværende tidspunkt.

Centraladministrationens opfattelse af, hvordan lovene skulle fortolkes, kom til udtryk i Tidsskrift for Arbejderforsikring, i 1913 omdøbt til Social Forsorg og i 1925 til Socialt Tidsskrift, og i kommenterede lovudgivelser, Sygekassernes fagblad; Sygekassetidende, gav et indblik i sygekassernes holdning til og ad-

ministration af deres barselshjælp. Fabrikstilsynets årsberetninger gav et meget sparsomt indblik i, hvordan loven blev overholdt. En bedre kilde til dette var to landsomfattende undersøgelser af lovens virkning, dels foretaget af en sygekasseinspektør i 1907 og dels af to kvindelige fabriksinspektører i 1929.

Den lokale administrations holdning til bestemmelserne har været vanskelig at dække ind rent kildemæssigt. Her har jeg kun haft adgang til de trykte byrådsberetninger. Instrukser og lignende til de københavnske fattigforstandere har været umulige at opdrive. Materialet er ikke afleveret til Stadsarkivet, og selvom magistratens 3. afdeling viste sig meget imødekommende, lykkedes det ikke at finde det. På arkiverne kan det være noget af et detektivarbejde at opspore relevant kildemateriale, der ofte er meget mangelfuldt registreret. Men det er en næsten håbløs opgave, hvis man selv skal på jagt i de relevante myndigheders uoverskuelige dynger af materiale.

Rigsdagstidende afspejler i referater fra debatter de politiske partiers holdning til spørgsmålet. Desuden er der i tillæggene betænkninger, udvalgsberetninger og henvendelser fra forskellige grupper uden for tinget vedrørende emnet.

Den navnlig i 70'erne ret omfattende forskning i arbejderkvindernes arbejds- og levevilkår kommer også ind på spørgsmål om særbeskyttelsesbestemmelserne for kvinderne. Det drejer sig både om den principielle diskussion i datiden af bestemmelsernes berettigelse og om deres konkrete udmøntning i lovgivningsinitiativer, men meget lidt om bestemmelsernes reelle virkning, og i så

fald refereres blot de to undersøgelser, som de to fabriksinspektører foretog. Der er altså mig bekendt ikke hidtil lavet en empirisk undersøgelse af barselslovgivningsbestemmelsernes virkning i praksis.

I. Formålet med arbejderbeskyttelseslovgivningen.

Fremkomsten af en arbejderbeskyttelseslovgivning hænger naturligvis nøje sammen med industrialiseringen. Væksten havde sin pris. Efterhånden gik det op for flere, at lovgivningsmæssige reguleringer var nødvendige for at hindre en helbredsnedbrydende udnyttelse af arbejdskraften. Presset kom ikke alene fra dem, det i første omgang gik ud over, men også fra filantropisk indstillede borgere, og kunne endog være et formuleret ønske fra arbejdsgiverside. Det var f.eks. tilfældet med hensyn til den første fabrikslov herhjemme: Lov om Børns og Unges Arbejde i Fabrikker og dermed ligestillede virksomheder af 23/5-1873. Det var i alles interesse at den kommende generation af arbejdskraft blev sikret mod for hård en udnyttelse. Eksemplerne fra udlandet var skræmmende. Ikke mindst i industrialiseringens foregangsland England, var udnyttelsen af børnene hårresende, og allerede i begyndelsen af 1800-tallet var den første beskyttelseslovgivning for børnearbejdere kommet. Effekten viste sig dog først, da man i 1833 indførte en kontrolinstans til at sikre, at loven blev overholdt. Lignende lovgivningsmæssige initiativer blev taget under Bismarck i Tyskland. Efterhånden voksede forståelsen for, at også andre dele af arbejdskraften måtte beskyttes. Det var ikke alen hensynet til arbejdskraftens fortsatte værdi, der gjorde sig

gældende, men også et ønske om at lægge et låg på den værste sociale utilfredshed. Arbejderklassens organisering og stigende styrke nødvendiggjorde sociale reformer for at opretholde den samfundsmæssige ro og orden.

II. Holdningen til særbeskyttelseslovgivningen.

Modstanden mod disse reformer var at finde både blandt politikere, arbejdsgivere og arbejdere. De mere dogmatiske liberalister blandt politikerne nærede en indgroet uvilje mod at gribe ind på områder, hvor man traditionelt havde håndhævet de berørte parters selvbestemmelseret. Således ville regeringen Holstein-Holsteinsborg, som var en koalition mellem godsejere og nationalliberale, ikke lave særbeskyttelsesbestemmelser for de kvindelige arbejdere i forbindelse med Fabrikloven af 1873 med den begrundelse, at man ikke ville gribe ind i kvindens myndighed og til en vis grad erhvervsmæssige ligestilling med manden.

De grupper, der skulle omfattes af særbeskyttelsesbestemmelserne, var langt fra jævnt fordelt på de forskellige fag. Børnene og kvinderne var navnlig at finde i nærings- og nydelsesmiddel- og beklædningsindustrien. Det var da også navnlig indenfor disse industrigræne, at en modstand fra arbejdsgiverne var at finde.

For arbejdernes vedkommende lå deres økonomiske ressourcer ofte nær et eksistensminimum. Kvinders, børns og unges lønindtægt var i så fald et nødvendigt supplement til mandens. Var hans indtægt tilstrækkelig, var der intet incitament til at arbejde i industri og håndværk på et tidspunkt, hvor kun få satte spørgs-

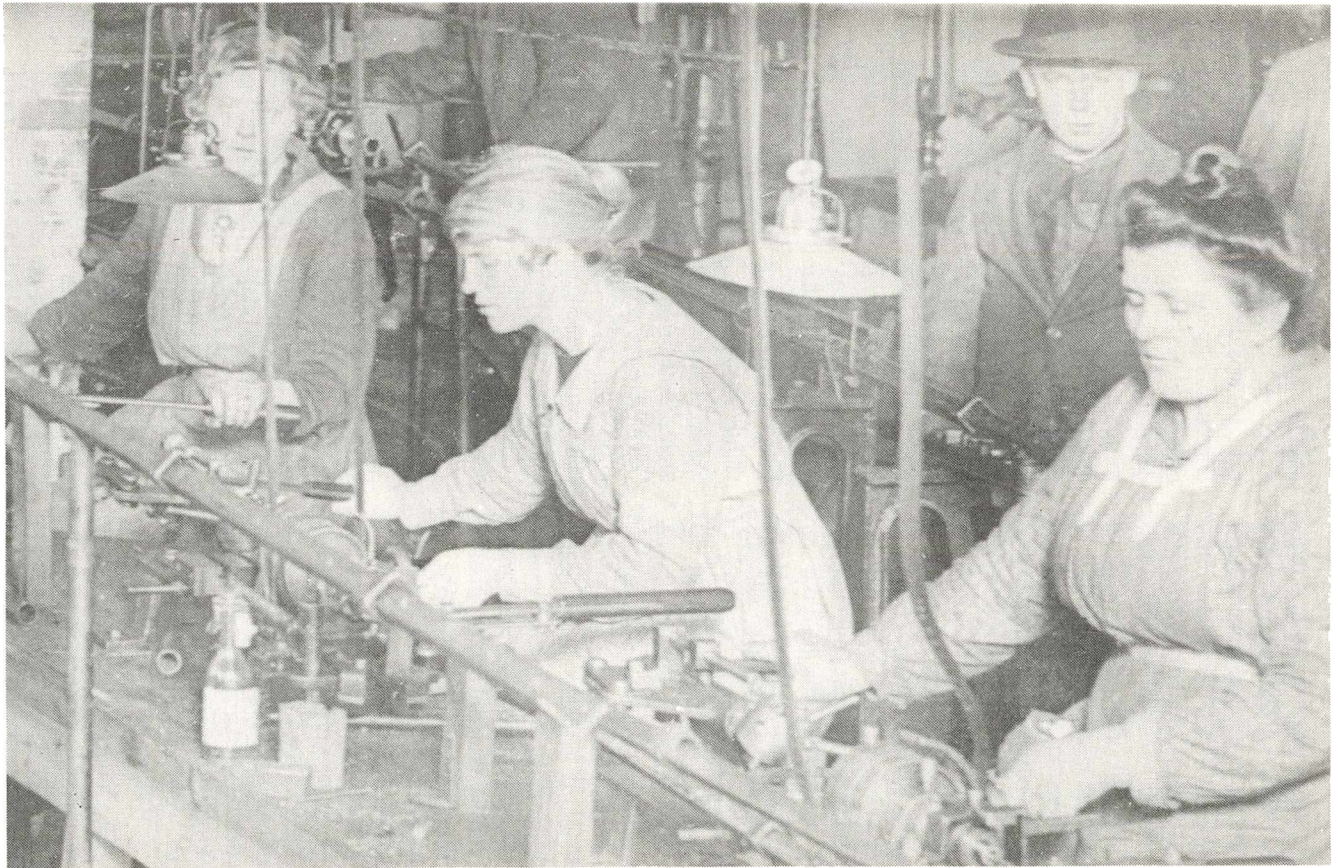
målstegnet ved, at det var den gifte kvindes naturlige funktion at varetage sine pligter som hustru og moder ved at være hjemmegående, og hvor fabriksarbejde blev betragtet som mindreværdigt og moralsk nedbrydende. Diskussionen om de gifte kvinders "ret til erhvervsarbejde" kom først for alvor igang i 1930'erne, hvor den økonomiske krise, stor arbejdsløshed og faldende fødselstal var anledning til en diskussion om kvindens samfundsmæssige rolle. Hvis udbredte fyringer ville følge i kølvandet på særbeskyttelsesbestemmelser, ville dette navnlig få følger for kvindernes vedkommende. De unges og navnlig børnenes andel af den samlede industrielle arbejdsstyrke var kun ubetydelig. I slutningen af 1800-tallet udgjorde kvindernes andel 37%, svarende til ca. 16.000, i København. I hele landet omkring 20%, svarende til ca. 37.000. Men imod at sådanne fyringer ville blive resultatet, talte arbejdsgivernes ønske om en billig arbejdskraft, og desuden også, at kvinderne kunne besidde kvalifikationer, som mændene ikke havde i så stort et omfang. Af den grund kunne det være urentabelt at erstatte kvinderne med anden form for arbejdskraft. Det var kun i sjældne tilfælde en egentlig uddannelse, der lå bag kvindernes kvalifikationer, men mange var til lærte. Af denne gruppe var kvinderne langt i overtal. Kvindernes meget lave organisationsprocent og manglende erfaringer i den faglige kamp har utvivlsomt også ofte gjort dem mere føjelige end mændene overfor arbejdsgivernes krav.

I forbindelse med fabriksloven af 1901 var der en meget livlig debat om berettigelsen af særbeskyttelsesbestemmelser for kvinder. Der var ud over forslag om

obligatorisk barselshvile for kvinder i industri og håndværk forslag om forbud mod natarbejde for kvinder. Den mest udbredte holdning blandt de faglige organisationer, der gjorde sig gældende i debatten, var, at man var betænkelig over for forslaget om forbud mod natarbejde, men at man dog kunne gå ind for det, hvis forbudet også kom til at gælde mændene. Betæneligheden var selvfølgelig størst i fag, hvor natarbejdet var udbredt, som f.eks. blandt typograferne. Der var langt større enighed om det ønskelige i at indføre barselshvile, men betingelsen var, at kvinderne skulle have offentlig hjælp uden fattighjælpens retsvirkning som kompensation for deres løntab i barselsperioden.

De borgerlige kvinderetsorganisationer; Dansk kvindesamfund og Kvindelig Fremskridtforening, tog meget livlig del i debatten og var officielt begge klart imod natarbejdsbestemmelser, der for dem var uforenelige med kvindernes ligestilling på arbejdsmarkedet. De gik ind for barselshvilebestemmelserne under forudsætning af en statslig understøttelse i orlovsperioden.

De politiske partier var overvejende positive over for begge bestemmelser. Socialdemokratiet så indførelsen af et forbud mod natarbejde for kvinder som et skridt i retning af indførelsen af en maksimalarbejdsdag for mændene. Det synspunkt, at fremskridt for kvinderne kunne bane vej for lignende forbedringer for mændene, var efterhånden ved at vinde indpas hos de mandlige fagforeningsrepræsentanter. I den faglige organiserings første årtier var der stor uvilje mod kvindernes indtog på arbejdsmarkedet, og lysten til at lade dem blive optaget i

Metalvarefabrikkerne var en af de ekspanderende industrigrene, der også tiltrak kvindelig arbejdskraft. Runnemapp Metalvarefabrik på Vesterbrogade 1920. Danmarks Kvinders fotoarkiv. Kvinfo.

mændenes faglige organisationer kunne ligge på et lille sted. Gradvis vandt den holdning dog frem, at alle parter var bedst tjent med, at også kvinderne blev organiserede. Skete det i de samme organisationer, som mændene traditionelt havde betragtet som deres, havde man mere hånd i hanke med, hvad kvinderne foretog sig, end hvis de dannede deres egne organisationer.

III Loven af 11/3-1901.

I den endeligt vedtagne "Lov om Arbejde i Fabrikker og dermed ligestillede Virksomheder samt det Offentliges tilsyn dermed" af 11/4 1901 var der intet forbud mod kvinders natarbejde. Det var en almindelig opfattelse både i datiden og nutiden, at det var de borgerlige kvindereorganisationers modstand, der gjorde udslaget. Derimod blev forslaget om barselshvile vedtaget, og det fik følgende ordlyd:

§18: Ingen kvindelig Arbejder må i de første fire uger efter sin Nedkomst indtræde i det i §1, 1.st. Stykke omhandlede Arbejde, medmindre det ved Lægeattest godtgøres, at dette kan ske uden Skade for hendes egen eller Barnets Sundhed.

Den Hjælp, der af det Offentlige ydes i det Tidsrum, i hvilket en Kvinde efter ovenstående Bestemmelse ikke har kunnet genindtræde i det omhandlede Arbejde, skal ikke have Fattighjælps Virkninger".

Det fremgår af teksten, at der var givet dispensationsmulighed fra påbudet om barselshvile, og at der var sikret kvindernes ret til offentlig understøttelse uden fattighjælps retsvirkning. Anden retninglinje for hjælpens tildeling blev ik-

ke givet, og denne faktor og dispensationsmuligheden skulle vise sig ret afgørende for bestemmelseernes virkninger sidenhen.

Fabrikslovens gyldighedsområde betød, at det var relativt få af de lønarbejdende kvinder, der blev omfattet af barselshvilebestemmelserne. Store kvindearbejdspladser som landbruget, laboratorier, handel, kontor og servicefag samt mindre virksomheder med færre end seks arbejdere og uden mekanisk kraft blev ikke berørt.

IV. Udviklingen i lovgivningen.

Hjælpemulighederne inden 1901.

Indtil den anden Fabrikslov i 1901 havde kvinder ansat i industri og håndværk ingen lovmæssig ret til barselsoverlov. Tog de den alligevel ved at melde sig syge eller efter aftale med arbejdsgiveren, havde de ingen anden mulighed for understøttelse end den sparsomme hjælp, de kunne få gennem det offentlige fattigvæsen, private velgørende institutioner og eventuelt fra en sygekasse. Hjælpen gennem det offentlige fattigvæsen blev tildelt efter et trangskriterium og skønssprincippet, og den medførte fattighjælps retsvirkninger, d.v.s. bl.a. tab af stemmeret og valgbarehed, indtil hjælpen var tilbagebetalt eller eftergivet, indskrænket dispositionsret over egne ejendele og afhængighed af fattigvæsenets samtykke ved indgåelse af giftermål indenfor fem år efter hjælpens modtagelse. Undtaget fra disse virkninger var fra 1891 læge- og jordemoderhjælp og visse tilfælde af fortsat sygehjælp efter opbrugt hjælp fra sygekassen.

Kriterierne for hjælpens tildeling nød-

vendigjorde en nøje undersøgelse af personlige forhold, og kombineret med retsvirkningerne betød det, at hjælpen kun blev søgt som en absolut sidste udvej. Hjælpen fra de private velgørende institutioner havde ingen retsvirkninger, men den havde den ydmygende karakter af almisse, og desuden var den generelt meget utilstrækkelig. For den enkelte, der var så heldig at få den tildelt, kunne den dog betyde, at den værste sult blev holdt fra døren et stykke tid.

For de kvinder, der var medlemmer af en sygekasse, var der også mulighed for at få sygedagpenge i tilfælde af sygdom i forbindelse med fødslen. Men den første uge efter fødslen var man kun berettiget til barselsdagpenge og vel at mærke kun, hvis denne form for hjælp var fastsat i sygekassens vedtægter.

Fortolkningen af barselshvileparagraffen i 1901-loven.

Barselshvilen var i princippet en pligt, men i kraft af dispensationsmuligheden kunne man fra lovgivningsmagtens side gøre gældende, at hverken hensynet til moderens og barnets helbred eller til kvindens erhvervsmæssige selvbestemelsesret var krænket.

Tager man lovens bestemmelse om den offentlige hjælp for pålydende, skulle den være fritaget for retsvirkninger, og den skulle tildeles kvinden som en ret, medmindre hun selv, under hensyntagen til eget eller barnets helbred, ønskede og kunne gå i arbejde tidligere.

Da der imidlertid ikke var fastsat regler for, hvem der skulle tildele den offentlige hjælp og hvormed, der skulle ydes, blev det naturligt fattigvæsenets opgave. Som

en logisk konsekvens heraf ydedes hjælpen efter de samme kriterier som den almindelige fattighjælp bortset fra retsvirkningerne, d.v.s. udfra en forudgående trangsundersøgelse af den pågældendes forhold, og hjælpen udmålte efter et skønsprincip. En blot tilnærmelsesvis kompensation for tabt arbejdsfortjeneste blev der ikke tale om.

Der har formentlig været flere årsager til, at man fra lovgivningsmagtens side ikke havde taget dette i betragtning. Tanken om at ikke al offentlig hjælp burde have retsvirkninger var ikke helt ny, den var så småt dukket op i Fattigloven af 1891. Man skelnede her mellem værdige og uværdige trængende, hvor de værdige efter datidens moralbegreber var dem, der var uden skyld i deres trang. At den offentlige hjælp skulle ydes efter et retsprincip med faste takster var derimod et ukendt fænomen i forsorgslovgivningen. Det var snævert knyttet til forsikringslovene. (Sygekasseloven af 1892 og Ulykkesforsikringsloven af 1898).

Debatten i Rigsdagen medførte ingen afklaring af dette og andre tvivlsspørgsmål. f.eks. hvem der skulle udbetale hjælpen, og om det skulle være en betingelse, at kvinden genindtrådte i sit gamle arbejde.

Betingelserne for en mere radikal ændring af de socialpolitiske principper var først tilstede langt senere i forbindelse med socialreformen af 1933. På denne baggrund er det ikke overraskende, at man i administrationspraksis fulgte vante veje.

Den tågede formulering kan imidlertid have betydet, at kredse udenfor lovgivning og administration, brugerne til eksempel, kan have haft den opfattelse, at

hjælpen var en ret for alle, der var omfattet af loven.

Der var blandt tilhængerne af loven enighed om, at den var nødvendig af humanitære hensyn overfor mor og barn, og at samfundsmæssige hensyn også blev tilgodeset ved at varetage den kommende generations tarv og dermed sikre den kommende arbejdskraft, men der var ikke enighed om, hvilke konsekvenser dette skulle have for de offentlige udgifter. Det var måske usikkerhed herom, der medførte, at lovens bestemmelser på mange områder blev så uklare. Loven var en rammelov, som det var op til de administrative myndigheder at udfylde.

I de første år efter lovens vedtagelse er der en interessant brevveksling mellem indenrigsministeren, som det sociale område hørte ind under, og Fabrikstilsynet, skrevet på foranledning af et brev fra dansk Tekstilarbejderforbund til Fabrikstilsynet om fortolkningen af bestemmelserne og en instruks fra Københavns Magistrat til stadens distriktsforstandere. Det fremgår, at der har været en del tvivl om den rette fortolkning. Ifølge lovteksten skulle kvinden bruge lægeerklæringen, hvis hun ville arbejde før periodens udløb. Men de nævnte officielle instanser fortolkede det istedet sådan, at kvinden skulle bruge erklæringen som bevis på, at det ikke var helbredsmæssigt forsvarligt at gå i arbejde før, hvis hun ville være berettiget til hjælpen. Bevisbyrden er dermed vendt om, hvinden havde i realiteten ikke ret eller pligt til de fire ugers orlov med offentlig hjælp, hvis hun og barnet var raske nok. I så fald skønnede fattigvæsenet, med ministrenes samtykke, at hun ikke længere opfyldte trangskriteriet og

dermed ikke længere var berettiget til hjælpen. Denne fortolkning mener jeg ikke, der var lovhjemmel for i Fabriksløven, men den havde myndighedernes blå stempel i måske hele perioden 1901-33, i hvert tilfælde til midten af tyverne.

Det er et eksempel på, at sociallovgivningen med det formål at værne om den enkeltes og almenvellets tarv kan komme i modstrid med de udøvende decentrale myndigheders mere kortsigtede interesse i at spare på de offentlige udgifter.

V. Administrationen af barselshvilebestemmelserne.

Af protokoller fra udøvende myndigheder og udtalelser fra forskellige embedsmænd og faglige organisationer fremgår det, at meget få fabriksarbejdere søgte den offentlige hjælp, og endnu færre fik den bevilget. Som årsag anføres, at kvinderne kun havde et meget ringe kendskab til deres rettigheder, flere var bange for at blive fyret, mange afholdt sig fra at søge hjælpen, fordi fattighjælpens ydmygende omdømme klæbede til den, og at den iøvrigt blev tildelt så karrigt, at kvinderne oftest foretrak at genoptage deres arbejde så hurtigt som muligt.

Der har øjensynlig været temmelig store forskelle på administrationen rundt omkring i landet. For flere provinsbyers vedkommende er der meget, der tyder på, at bestemmelserne næsten ikke har været i brug. Ålborg udmærker sig ved en langt mere rundhåndet administrationspraksis end de øvrige. Det er ikke på baggrund af det gennemgåede materiale til at afgøre, hvad årsagen til disse forskelle har været. Der er ikke nogen entydig sammenhæng mellem bevillingerne og antallet af beskæftigede. Den politiske vilje i hjælpe-

For mange kvinder var hjemmearbejde den eneste beskæftigelsesmulighed. Det var elendigt betalt, men gav kvinden mulighed for at passe hjemmet samtidig. Heller ikke for denne gruppe var der noget, der hed ret til barselshvile.

Hjemmesyereske i København, 1919
Danske kvinders fotoarkiv, Kvininfo.

kassebestyrelserne og byrådene til at tildele hjælpen og de faglige organisationers viden og vilje til at varetage deres medlemmers interesser har givetvis spillet ind.

Indtil 1915 havde de kvindelige sygekassemedlemmer også den mulighed at få barseldagpenge fra sygekassen den første uge efter fødslen. Men hjælpen var ikke obligatorisk og blev da også kun ydet af et mindretal af kasserne. Desuden dækkede hjælpen kun udgifterne i forbindelse med selve fødslen og udgjorde heller ikke tilnærmelsesvis en erstatning for tabt arbejdsfortjeneste.

Problemerne blev foreslået løst på forskellig måde. Flere påpegede, at det ville være en fordel at lade administrationen overgå til sygekasserne og lade medlemsskab af samme være obligatorisk. Oplysningen om kvindernes rettigheder skulle forbedres. Der burde også være mulighed for hjælp inden fødslen, og lovens gyldighedsområde burde udvides. Endelig burde forbudet gøres absolut.

Der skete imidlertid kun få afgørende ændringer på området. Hjælpen blev efter 1913 uden for København administreret af de kommunale hjælpe-kasser, uden at dette syntes at have haft den store effekt. I København skete der ingen ændring i, hvem der ubetalte hjælpen, på trods af, at der i borgerrepræsentationen havde været kritik af den ringe brug af hjælpemuligheden.

Retten til hjælp gennem sygekasserne sikredes de kvindelige medlemmer fra 1915, men samtidig blev denne ret prækvalificeret nok frataget de kvinder, der samtidig var omfattet af Fabrikloven. Administrationen af denne bestemmelse

har dog tilsyneladende i flere tilfælde været noget mere lempelig i praksis. Bestemmelsen blev først ændret i 1933 i forbindelse med Folkeforsikringsloven, der gjorde barseldagpenge til en ret for alle kvindelige sygekassemedlemmer, uden at problemet med den mangelfulde løndækning dog dermed blev løst. Flere kvinder blev dermed omfattet af barselshvilebestemmelser hvad angik hjælpemuligheder. Retten eller pligten til at holde orloven blev derimod fortsat bestemt i Fabrikloven, hvis gyldighedsområde stadig ikke omfattede landbruget, laboratorier, handel, transport, husligt arbejde og arbejde på mindre virksomheder uden mekanisk kraft.

For de kvinder, der ikke var sygekassemedlemmer, men omfattet af Fabrikloven, var der mulighed for en endnu lavere understøttelse fra det offentlige efter Lov om offentlig Forsorg, hvis de var i trang, end den, de kunne få gennem sygekassen.

Ideen om, at barselshjælp skulle være en ret for alle gennem et tvunget medlemskab af en sygekasse, blev ikke realiseret. Men der var hermed skabt et incitament for kvinder til at melde sig ind i en sygekasse.

Man var ikke i lovgivningen gået helt bort fra skønsprincippet og trangskriteriet, men hovedvægten lå nu på forsikrings siden. Det indebar for kvinderne den fordel, at hjælpen nu for langt flere var en ret med fastsatte takster. Ulempen var, at de selv i højere grad skulle bære nogle af udgifterne i form af forhøjede medlemskontingenter.

Udenlandske forhold.

Sammenligner man den danske lovgivning med den tilsvarende i de andre vesteuropæiske lande, er der mange lighedspunkter. Flere steder var der dog igennem en stor del af perioden mere vidtgående bestemmelser i retning af et absolut forbud mod at arbejde de første fire til seks uger efter fødslen (bl.a. Norge, Finland, Tyskland og England) og mulighed for orlov nogle uger inden fødslen, hvis kvinden ønskede det (Sverige, Norge og Tyskland). Enkelte andre lande havde også bestemmelser, der forbød afskedigelser før og efter fødslen (bl.a. Norge og Tyskland).

Angående den offentlige hjælp var der tvungen forsikring i Tyskland og Norge med deraf følgende faste takster, og en mere omfattende sygekassehjælp i Sverige end i Danmark.

I 1919 var der i Washington afholdt en international arbejderkonference og dér vedtaget en konvention med bl.a. Danmarks stemme, der på barselshvileområdet på flere punkter havde langt mere vidtgående bestemmelser end de danske. Beslutningerne var ikke bindende for de enkelte lande, men de skulle inden et år fremlægges i de respektive landes parlamenter til en eventuel ratifikation. I 1932 var det dog kun Tyskland, der blandt vore nærmeste nabolande havde ratificeret konventionen, og Danmark var på flere punkter fjernere fra en ratifikation end vore øvrige nabolande. Hvorfor Danmark var mere tilbagestående på dette punkt kan måske forklares ved, at kvindernes faglige organisationer havde en mere rodfæstet tradition for at presse på for at få gennemført reformer på arbejds-

markedsområdet, at forsikringsprincippet ikke var nær så rodfæstet på dette tidspunkt i den danske socialpolitik som i mange af vore nabolande, og at man i det hele taget herhjemme var meget tilbageholdende med at benytte sig af påbud i social- og arbejdsmarkedslovgivningen. Tanken om at gribe ind i arbejdsgivernes siden 1899 hævdvundne ret til at lede og fordele arbejdet lå de fleste danske politikere fjernt.

VI. Kvindernes stilling på arbejdsmarkedet og deres faglige organisationers holdning til barselshvilebestemmelserne i perioden 1901-33.

I perioden 1897-1935 voksede antallet af kvindelige industriarbejdere med mere end det dobbelte til knapt 84.000 kvinder svarede til 26%, mens deres andel af den samlede arbejdsstyrke kun blev forøget med godt 5%. De kvindelige arbejdere indenfor industri og håndværk udgjorde ca. en femtedel af det samlede antal selverhvervende kvinder. Det var derfor kun et mindretal af kvinderne, der var omfattet af Fabrikloven.

Andelen af kvinder øgedes i hovedstaden og de større byer, var konstant i provinsbyerne og faldende på landet. Langt de fleste af kvinderne var ugifte og i den fødedygtige alder.

Meget få af kvinderne var faglærte, svarende til 4,4% af samtlige. Derimod var en del af kvinderne tillærte, 58% svarende til 83% af samtlige tillærte.

En stor del af arbejdet i industrien var belastet af dårligt arbejdsmiljø, som følge af rationaliseringen og mekaniseringen af produktionen blev det fysisk tunge og anstrengende arbejde efterhånden erstat-

tet af et lettere. Men arbejdet ved de nye maskiner blev mere monotont og til tider også mere risikobetonet. Tempoet øgedes, den fysiske belastning ændrede karakter, og indførelsen af mange nye og ukendte kemikalier betød andre og flere arbejdsmiljøbetingede sygdomme end før.

Kvinderne fik kun mellem halvdelen og 2/3 af de ufaglærte mænds løn, på trods af at kvinderne i nogle tilfælde havde bedre kvalifikationer end mændene i kraft af deres større andel af tillærte arbejdere og deres dominerende andel i akkordarbejdet.

Den faglige organisering af kvinderne var så småt kommet i gang i 1880'erne men haltede ved århundredeskiftet langt bag efter mændenes. I København var der ca. 30% af de kvindelige industriarbejdere organiserede og 85% af mændene. I hele landet var tallene henholdsvis 20% og 70%.

De organiserede kvinder var gennemsnitlig mindre ramt af arbejdsløshed end de organiserede mænd, men der var store forskelle fra fag til fag. Til gengæld er der nok betydelig flere kvinder at finde blandt de ikke organiserede og dermed ikke registrerede arbejdsløse, og denne gruppe har givetvis været stor. I de fag, hvor mænd og kvinder udførte det samme arbejde, har arbejdsgiverne i nedgangsperioder nok foretrukket at fyre den dyrere mandlige arbejdskraft. Men i de tilfælde, hvor mænd og kvinder udfyldte forskellige arbejdsfunktioner, og det var det almindeligste, kunne kvinderne i lige så høj grad blive fyret. Her spillede andre faktorer som f.eks. fagets konjunkturfølsomhed ind.

Det var langt fra alle de organiserede arbejdere, der fik undersøgelse. Kvinderne med deres løsere tilknytning til arbejdsmarkedet kunne ofte ikke honorere krav om medlemskab i en periode på to år for at være undersøgelsesberettigede.

Kvinderne ytrede i debatten om særlovgivning frygt for dermed følgende arbejdsløshed. Risikoen var vel, når det kom til stykket, ikke større end for mændene. Men konsekvenserne kunne være større i de tilfælde, hvor det gik ud over de enlige forsørgere. Denne rolle kunne kun meget vanskeligt udfyldes af en enlig arbejdsløs mor.

Sideløbende med kvindens eventuelle erhvervsarbejde med en meget lang daglig arbejdstid, har der været hendes traditionelle ansvar for hjemmet. Mange kvinder valgte at forene de to opgaver ved at påtage sig endnu dårligere betalt hjemmearbejde. I så fald var problemet med børnepasning løst. Det offentlige havde i denne periode kun i meget ringe omfang påtaget sig denne opgave.

Når man tager de kvindelige industriarbejders pressede situation i hjemmet og på arbejdsmarkedet i betragtning, er der ikke meget, der taler for, at de skulle have det store overskud til at engagere sig i en kamp for bedre barselsvilkår. I deres faglige kamp var der andre spørgsmål, der trængte sig langt mere på. Det gjaldt i første række kampen for en bedre løn og kortere arbejdstid, bedre beskæftigelse og flere medlemmer. I den offentlige debat havde forbudet mod natarbejde de faglige repræsentanters bevågenhed i langt større omfang end barselshvilebestemmelserne.

Organisationerne ytrede sig dog i debat-

ten op til vedtagelsen af Fabriksloven af 1901 og dens revision i 1913. Herefter er der næsten ingen tegn på, at bestemmelserne har været diskuteret, heller ikke i fagbladene. Selvom det fremgik af debatten i den tidlige del af perioden, at organisationerne langtfra var tilfredse med tingenes tilstand. De øvede derfor heller ikke noget virkeligt pres på regering og Rigsdag på trods af at deres oprindelige ønsker om, at dispensationsmuligheden blev fjernet, at hjælpen blev større og eventuelt ydet udfra et retsprincip og i et længere tidsrum også før fødslen, og at forvaltningen skulle ske gennem organisationerne selv, ikke blev imødekommet.

Den kvindeorganisation, der stillede de mest vidtgående krav på området, var Arbejderkvindernes Oplysningsforening, som var en sammenslutning af kommunister og andre fagoppositionelle, der dels var en opposition i Kvindeligt Arbejderforbund, dels var en almen kvindeorganisation. På en landskonference i 1930 formulerede man krav om to måneders orlov før og efter fødslen med fuld løn og forbud mod afskedigelse på grund af svangerskab eller barsel.

Når det ikke lykkedes for foreningen at få andre faglige kvindeorganisationer til at bakke op om disse vidtgående krav, kan det, udover at man prioriterede andre spørgsmål højere, være, fordi man frygtede, at en for offensiv linje kunne give bagslag og stille kvinderne dårligere end mændene i konkurrencen på arbejdsmarkedet, og at man endelig ikke ville gå Socialdemokratiet i bedene ved at stille krav, som der ikke var særlige traditioner for hørte hjemme i den faglige kamp.

At Socialdemokratiet tog emnet op og

stillede forslag til forbedringer på området, var derfor ikke så meget på grund af fagbevægelsens pres, som fordi partiet følte sig forpligtet af Washingtonkonventionen, og fordi reformer på dette område var en naturlig del af partiets program, og oppositionen til venstre for partiet, bl.a. repræsenteret af Arbejderkvindernes Oplysningsforening, presede på.

Afslutning.

Hensigten med vedtagelsen af barsels- hvilebestemmelserne i Fabriksloven i 1901 var en beskyttelse af båd kvinder og børn. Der lå både humanitære og mere pragmatiske ønsker om at kunne opretholde og sikre arbejdskraftens fortsatte værdi bag disse vedtagelser.

For de mange kvinder i industri og håndværk, som kun holdt en meget kortvarig orlov og med en meget mangelfuld eller slet ingen offentlig hjælp, fik bestemmelserne imidlertid kun ringe eller ingen betydning.

For de kvinder, der var så heldige at kunne holde orloven i dens fulde længde eller endog længere, og som samtidig fik tildelt en vis offentlig hjælp, var bestemmelserne selvfølgelig et fremskridt i forhold til tidligere, hvor de slet ikke havde ret til orlov eller offentlig hjælp.

Der lå flere årsager til grund for lovens ringe virkning. Skønt spørgsmålet blev debatteret i samtiden, skete der meget få og ikke særlig afgørende ændringer i lovens administration i perioden 1901-33.

I denne periode var stadig flere kvinder kommet ud på arbejdsmarkedet. De var rettet oftest andre funktioner end mændene og udgjorde på trods af deres markant

lavere løn ingen virkelig trussel mod de manglige arbejderes beskæftigelse. Men den udtalte større arbejdsløshed for begge køn, især i slutningen af perioden, dannede grobund for en ideologisk diskussion om de gifte kvinders ret til erhvervsarbejde. Det var en udbredt opfattelse i samfundet, også blandt politikere, herunder det parti, der repræsenterede en stor del af de kvindelige arbejdere, at kvindens egentlige livsmål var at blive moder, og at kun tvingende økonomiske omstændigheder burde gøre det nødvendigt for hende at tage arbejde, mens der var børn i hjemmet.

Denne indstilling var ikke særlig befordrende for forbedringer i kvindernes arbejdsforhold. Der blev heller ikke på dette tidspunkt fremsat krav om forandringer i kvindens rolle som dobbeltarbejdende for hermed at give hende større overskud til at kæmpe for bl.a. bedre arbejdsforhold. Skønt kvindernes faglige organisationer i mange tilfælde erkendte manglerne ved barselshvilebestemmelserne, var der ikke mange, der aktivt foretog sig noget for at ændre på dem, navnlig ikke i den senere del af perioden. For disse organisationer og for kvinderne selv var der andre spørgsmål, der trængte sig mere på i den faglige kamp.

Kun arbejderkvindernes Oplysningsforening vedblev med at kæmpe for afgørende forbedringer, der i højere grad nærmede sig de gældende bestemmelser i vore nabolande. Fagbevægelsen iøvrigt fandt, at barselshvilespørgsmålet var politikernes ansvar.

I 1913 var lidt flere kvinder blevet omfattet af loven, men den vedrørte stadig kun

en mindre del af de erhvervsaktive kvinder.

Administrationens overdragelse til hjælpe-kasserne i 1913 og Sygekasselovens indførelse af barselshjælp ændrede ikke afgørende forholdene for de kvinder, som var omfattet af Fabriksløven.

Først da Socialreformen blev vedtaget i 1933, skete der mere afgørende ændringer for kvinderne i industri og håndværk.

Langt flere fik da mulighed for at få den retsbestemte hjælp gennem sygekasserne. Den skønsmæssige hjælp gennem Forsorgsloven blev undtaget.

Der blev mulighed for at forlænge orloven til 6 uger efter fødslen og under særlige forhold at holde orlov før fødslen. Imidlertid var der stadig langt fra tale om fuld kompensation for den tabte arbejdsfortjeneste. Selvom de ydmygende omstændigheder i forbindelse med ansøgning om hjælpen var bortelimineret for de fleste, så bestod for mange den økonomiske hindring for at udnytte lovens bestemmelser. Forbudet mod at arbejde de første fire uger efter fødslen var stadig ikke absolut. Risikoen for at blive fyre blev der heller ikke taget skridt til at fjerne.

Ét var den erklærede målsætning med lovgivningen, noget andet den reelle vilje til at betale, hvad det kostede at gennemføre den. Dengang, - som nu -, forsøgte det offentlige at spare, hvor der spares kunne. Først med efterkrigstidens højkonjunktur, med stigende efterspørgsel efter arbejdskraft og reallønsfremgang, blev der mulighed for at få gennemført en mere effektiv barselslovgivning.

Lise Høyrup.

Litteratur:

De mest centrale værker er:

Broch, Birthe: Kvindearbejde og kvindeorganisering, 1977.

Caspersen, Hanne: Moderskabspolitik i Danmark i 30'erne. Det modstærningsfyldte moderskab, 1985.

Christensen, Adda Rømer og Nielsen, Hanne R.: Tidens kvinder, 1985.

Geertsen, Kirsten: Arbejderkvinder i Danmark. Bd. 1 1914-24. 1977 og bd. 2, 1924-39, 1982.

Hyldtoft, Ole: Københavns industrialisering 1840-1914. 1984.

Mikkelsen, Birthe: En undersøgelse af spørgsmålet om den særlige beskyttelse af kvindelige arbejdere, specielt i forbindelse med udformningen af den anden Fabriksløve 1901. Utrykt speciale Kbh. 1976.

Sørensen, Torben Berg: Arbejderklassens organisering og socialpolitikens dannelse, 1978.

**Husk at forny
dit abonnement på
1066**

Ordenshistorisk Selskab

En orientering ved selskabets sekretær, cand.mag. Jan René Westh.

Ordenshistorisk Selskab blev stiftet i 1966 af en kreds af ordenshistorikere og -samlere med det formål at skabe mulighed for et bredere samarbejde inden for dette område. Som medlem kan optages enhver, der har interesse i studiet af ordenshistorie og medalliekunst. Dog er det en betingelse for optagelse, at den pågældende ikke samler ordener, medailler og dekorationer, som ifølge særlig bestemmelse skal tilbageleveres ved modtagerens død.

Selskabet har lidt over 100 medlemmer, heraf en del svenske og norske. Det internationale samarbejde prioriteres højt, og Ordenshistorisk Selskab har gensidigt korresponderende medlemsskab med The Orders and Medals Research Society (England), The Orders and Medals Society of America (USA), Bund Deutscher Ordens-sammler (BRD) samt MEDEC (Belgien). Han Kongelige Højhed Prinsen er Selskabets protektor.

Selskabet bestræber sig til stadighed på at leve op til sit formål ved afholdelse af medlemsmøder med foredrag, ved formidlingssalg af ordener, medailler og litteratur, ved udvekslingsrejser til udlandet samt ved udstillinger af ordener og medailler. sidstnævnte finder især sted i forbindelse med statsbesøg.

Trods Selskabets beskedne størrelse rent kvantitativt formår det alligevel at udgive en række kvalitative skrifter. Det udgiver "Ordenshistorisk tidsskrift" med et blandet indhold af nyt inden for ordensvæsenet, nye medailler o.lign. Desuden

indeholder det historiske artikler. Indholdet dækker såvel danske som udenlandske emner. Tidsskriftet holdes på 24 sider i A5.

Desuden udgiver man en "Skriftserie", der går i dybden med et emne. Senest er udsendt Peter Ohm-Hieronymussens "Landeværns Tjenestehæderstegn i de tyske forbundsstater 1842-1918". Skriftserien holdes på 48 sider, ligeledes i A5.

Endelig udgiver Selskabet et årsskrift, en bog. Her bør Lars Stevnsborgs "Fortjenstmedaljen 1792-1839" (1989) nævnes. Bogen er ikke blot af interesse for ordenshistorikere og -samlere, men også for marienehistorisk interesserede, for slægtsforskere og for handels- og industrihistorikere. Det er en udbredt misforståelse, at det altid er samfundets top, der bliver dekoreret. Bogen om fortjenstmedaillen har bl.a. sin store værdi i at komme rundt i mange forskellige samfundslag. Et godt noteapparat og talrige lidet kendte illustrationer findes også.

Den Ordenshistoriske Samling.

Ordenshistorisk Selskab bestyrer Den Ordenshistoriske Samling, der blev stiftet på Selskabets 11 års fødselsdag. Samlingen søges opbygget med ordener, medailler, ordenspatenter m.v., som ved arv eller gave tilfalder Selskabet.

Selskabet havde den store glæde at have Hendes Kongelige Højhed Arveprinsesse Caroline Mathilde som den første gæve, idet man modtog Arveprins Knuds

ikke tilbageleverede ordener og dekorationer. Selskabets medlemmer skænker ligeledes effekter til samlingen, der desværre ikke er tilgængelig for publikum, bortset fra udstillinger i forbindelse med statsbesøg o.lign.

Biblioteket.

Selskabet har et bibliotek, hvorfra medlemmerne til studiebrug kan hjemlåne bøger, tidsskrifter m.v. Biblioteket suppleres bl.a. ved gaver fra medlemmer, fra udenlandske repræsentationer her i landet o.s.v.

Økonomi og styrelse.

Selskabets økonomi er baseret på medlemskontingentet samt støtte fra fonde og legater. Selskabet ledes af en styrelse, der består af en præsident, en vicepræsident og tre styrelsesmedlemmer.

Selskabets præsident Flemming Fiurendal, Ramundsvej 37, 2300 København S, tlf. 31 58 40 79, er behjælpelig med nærmere oplysninger.

Jan René Westh.

Specialeliste Odense.

Liste over specialer indleveret til bedømmelse 1989 ved Historisk Institut, Odense Universitet.

Fransen, Peter

Varetransport til og fra Odense via havn og jernbane i perioden 1880 - 1920.

Hansen, Per Henning

Fyens Disconto Kasse 1846-1886. En undersøgelse af bankens kreditformidling, med særligt henblik på industriens finansiering.

Hollmann, Lone

Syersker og fabriksarbejdere i Odense 1870-1901. En komparativ karakteristik af syersker og fabriksarbejdere i Odense i perioden 1870-1901 belyst gennem empirisk materiale.

Klausen, Steffen

Historie og historier. Forskelle og ligheder mellem historieskrivningen og historiske romaner, belyst ved eksempler.

Mentz, Karen

Urban II og korstogsidéen.

Nielsen, Morten Stabel

Bygningsinvesteringerne i Danmarks gårde i 1800-tallet. En undersøgelse af udviklingen i 17 gårdes bygningsværdi og bygningsudvikling.

Rausgaard, Gitte Lundager

Sogneforstanderskaberne - det kommunale selvstyre på landet. En undersøgelse af praksis i tre fynske sognekommuner 1842 - 50.

Thrane, John

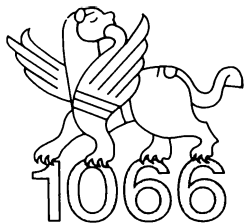
Det tredje universitet. Oprettelsen af Odense Universitet 1955-1966.

Villumsen, Holger

Det danske Socialdemokratis Europapolitik 1945 - 1949.

Wøllekær, Johnny

Fynske fattiggårde ca. 1860-1910 - en undersøgelse af de fynske fattiggårdes opkomst og udbredelse, deres klientel samt disses levevilkår.

Tidsskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør: Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion: Steen M. Andersen
N.H.Frandsen
Kim Furdal
Frank Müntzberg
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition: Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf: 42 27 55 85

Priser:
20 årgang: Abonnement kr. 125,00
 Løssalg pr. nr. kr. 35,00
Ældre årgange: pr. nr. kr. 15,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Lasersats og tryk AU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627